

Synthese onafhankelijk informeren

De pers is vrij en journalistiek is een vrije activiteit. Dat is wel degelijk het uitgangspunt in onze democratische samenleving. Het principe is zowel rechterlijk als in de eigen beroepsethiek verankerd. De botsing van meningen, hoe scherp ook, is een wezensmerk van de persvrijheid, de vrijheid van meningsuiting en de democratie. Op basis van de beginselen in de code van de Raad voor de Journalistiek, wordt aan journalisten en redacties ‘een maximale vrijheid van informatie, commentaar en kritiek’ gegarandeerd. Rekening houdend met het feit dat een journalist neutraal informeert, strevend naar de waarheid.

Onafhankelijke berichtgeving door de media is van essentieel belang voor een democratie. Een levende democratie vergt onafhankelijke, pluriforme, kwalitatieve journalistiek die impact heeft op de samenleving. De vraag is natuurlijk hoe onafhankelijk die journalistieke berichtgeving is? In de afgelopen jaren hebben digitalisering en bezuiniging geleid tot een reeks herstructureringen, overnames en fusies. Vaak met de nodige ontslagen tot gevolg. Wat is de invloed van de toegenomen werkonzekerheid? Is de onafhankelijkheid belangrijker dan mogelijke inkomsten? En is die dan wel voldoende gewaarborgd? Het teruglopen van financiële middelen, wat redacties kleiner maakt en zorgt voor meer freelancers, verhoogt in ieder geval de kwetsbaarheid. Er is steeds meer sprake van marktdenken en ‘ondernemende’ journalistiek. Zo wordt de keuze van onderwerpen steeds meer bepaald door wat scoort bij de consument. Niet alleen de kenmerkende nieuwswaarden van een gebeurtenis bepalen of en in welke mate een redactie erover bericht, tegenwoordig krijgen de wensen en voorkeuren van de gebruiker zelf een steeds grotere rol. ‘Onafhankelijkheid’ is net als ‘waarheid’ een van de kernprincipes van journalisten en redacties. Dat principe is verankerd in het recht en de eigen beroepsethiek. Laten we dat eerst overlopen.

Persvrijheid: recht en deontologie

1. Recht

Volgens de Belgische grondwet, artikel 19: is de vrijheid om op elk gebied je mening te uiten, gewaarborgd behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden wordt gepleegd. Verder zegt grondwet, artikel 25: de drukpers is vrij; de censuur kan nooit worden ingevoerd; geen borgstelling kan worden geëist van de schrijvers, uitgevers of drukkers. Wanneer de schrijver bekend is en zijn woonplaats in België heeft, kan de uitgever, de drukker of verspreider niet worden vervolgd. De censuur slaat in wezen op overheidsensuur. De overheid kan met andere woorden nooit vooraf verhinderen dat nieuwsmedia informatie verspreiden. Dat belet niet dat ze communicatie die onwettig blijkt te zijn, achteraf sanctioneert. Hier betreft het de getrapte aansprakelijkheid in persaangelegenheden. Het komt erop neer dat de journalist in principe rechtstreeks tot de orde wordt geroepen voor wat foutief verloopt. Enkel wanneer hij niet bekend is of niet woonachtig is in België, kan achtereenvolgens zijn uitgever, drukker of verdeler aansprakelijk worden gesteld. Dat wijkt af van het gewone regime voor beroepsfouten. Een gewone werknemer is immers niet persoonlijk aansprakelijk voor (normale) beroepsfouten, wel de onderneming waarvoor hij werkt. De filosofie achter de persoonlijke aansprakelijkheid van de journalist is interne censuur in een mediabedrijf tegengaan. Aangezien de uitgever zich geen zorgen moet maken, kan hij zijn journalisten vrij laten werken. Toch stelt moderne

rechtspraak meer en meer ook hoofdredacties en zelfs uitgevers aansprakelijk voor journalistieke fouten, althans wanneer het duidelijk is dat zij zelf ook een deel van de verantwoordelijkheid dragen.

Verder is er nog het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de mens, artikel 10 dat stelt: Eenieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of door te geven, zonder inmenging van overheidswege en ongeacht grenzen. Dit artikel belet niet dat Staten radio-omroep-, bioscoop- of televisieondernemingen kunnen onderwerpen aan een systeem van vergunningen.

Daar de uitoefening van deze vrijheden, plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties. Die worden in wet voorzijn en zijn democratisch nodig in het belang van 's lands veiligheid, de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden en de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen. Dit om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen.

In de schoot van de Raad van Europa is het Europees Hof voor de Rechten van de Mens bevoegd voor de invulling van deze bepalingen. De arresten van het EHRM zijn ook richtinggevend voor de nationale overheden, het zij politieke, het zij gerechtelijke. Het EHRM velde dusver een honderdtal arresten die min of meer rechtstreeks te maken hebben met de vrijheid van informatie zoals voorzien in artikel 10 EVRM.

2. Deontologie

De Code voor de Journalistiek stelt dat de journalist zijn werk in onafhankelijkheid verricht, belangenvermenging vermijdt en geen materiële of immateriële vergoedingen aanneemt die bedoeld zijn om berichtgeving te beïnvloeden, te bevorderen of tegen te gaan. Het recht op informatie en vrije meningsuiting is een fundamenteel mensenrecht en een essentiële voorwaarde voor een democratische samenleving. De pers heeft het recht en de plicht om het publiek te informeren over zaken van maatschappelijk belang. Het recht van het publiek om de feiten en de opinies te kennen bepaalt de journalistieke vrijheid en verantwoordelijkheid. De verantwoordelijkheid van de journalist tegenover het publiek veronderstelt een maximale vrijheid en heeft voorrang op zijn verantwoordelijkheid tegenover zijn werkgever en de overheid. Het is belangrijk dat ook de mediasector zelf beroepsethische beperkingen aanvaardt op de persvrijheid. Geen vrijheid zonder verantwoordelijkheid. In de praktijk zal het vooral belangrijk zijn om de beperkingen op de persvrijheid goed te kennen. Alles wat daar niet onder valt, is – gelet op het uitgangspunt van de persvrijheid – immers toegelaten. Inhoudelijk gezien lopen de beperkingen in het recht en de journalistieke plichtenleer voor een groot deel gelijk.

We beschouwen de persvrijheid als het uitgangspunt, dat weliswaar in balans moet worden gebracht met andere essentiële waarden, zoals de privacy of bepaalde algemene belangen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er tussen de rechtspraak en de beroepsethische casuïstiek een wisselwerking bestaat. Beiden verwijzen overigens uitdrukkelijk naar elkaar, ook al zijn ze daartoe formeel niet verplicht. Toch zijn er verschillen. Zo zal de overheid (wetgever en justitie) al eens iets meer belang hechten aan discretie, bijvoorbeeld bij politieke onderhandelingen of een lopend strafonderzoek. Voor journalisten is het juist belangrijk dat ze snel en tijdig ook daarover verslag kunnen uitbrengen aan hun publiek. Dat levert al eens schermutselingen op: terwijl de overheid er alles aan doet om een lek op te sporen, zal de journalist in principe zijn bron geheimhouden (en desnoods zelfs een veroordeling riskeren). De Justitie, maar ook burgers, zullen

ook meer dan eens een strengere invulling geven aan de vereiste van privacy of het vermoeden van onschuld. zij het dat deze concepten wel degelijk ook in de journalistieke codes terug te vinden zijn.

Bepalingen onafhankelijk informeren

De journalist en zijn redactie genieten een maximale vrijheid van informatie, van commentaar en van kritiek, en zij oefenen die in verantwoordelijkheid uit (7). Als auteur van een opiniebijdrage, een column of cartoon geniet de journalist een grotere mate van vrijheid om zijn mening te geven en om conclusies te trekken uit de feiten dan in zijn feitelijke berichtgeving (8). De journalist en zijn redactie bewaren hun onafhankelijkheid en weren elke druk. De journalist aanvaardt slechts redactionele richtlijnen van de redactieverantwoordelijken. De journalist heeft het recht om opdrachten die niet stroken met de journalistieke ethiek te weigeren (9). De journalist vermijdt belangenvermenging met personen of organisaties waarmee hij beroepshalve in contact komt (10). De journalist leent zich niet tot reclame of propaganda. Hij laat zich niet onder druk zetten door adverteerders of belanghebbenden bij de informatie. Reclameboodschappen en andere commerciële bijdragen worden zodanig gebracht dat de mediagebruiker duidelijk kan vaststellen dat het geen journalistieke werken zijn, bijvoorbeeld door een expliciete vermelding of een duidelijk verschil in vormgeving (11). De journalist aanvaardt opdrachten noch voordelen die zijn onafhankelijkheid of de onafhankelijkheid van zijn redactie in gevaar brengen (12). De journalist gebruikt financiële informatie, waarvan hij kennis heeft en voordat die aan het publiek openbaar is gemaakt, niet in zijn eigen belang of dat van zijn omgeving. De journalist onthoudt zich van elke vorm van misbruik van voorkennis en marktmanipulatie (13). Het staat de redactie vrij ingezonden brieven en andere reacties van een naschrift te voorzien of niet te plaatsen. Wijziging en inkorting zijn toegestaan zolang de inhoudelijke essentie en de toonzetting behouden blijven. De redactie beheert in volle onafhankelijkheid haar webforums en draagt de verantwoordelijkheid voor dit beheer (14).

Belangenvermenging

In dit geval spreken we over een situatie waarbij iemand meerdere belangen dient die een zodanige invloed kunnen uitoefenen dat de integriteit ten aanzien het artikel, tv-stuk of audiostuk in het geding komt. Zelfs als er geen bewijs is van daadwerkelijke beïnvloeding van het ene belang door het ander, kan er wel belangenvermenging ontstaan. Dit is nefast voor de geloofwaardigheid van een journalist of journalistiek in zijn algemeen. Om deze reden wordt bijvoorbeeld verplicht nevenfuncties te registreren in openbare registers. In de case van Luc Callebaut, kapitein-dienstchef van de gewestelijke vrijwillige brandweerdienst in Dendermonde met betrekking tot Marc Goossens, journalist, wordt dat behandeld. Marc Goossens stelde zich begin 2004 kandidaat voor een vacante betrekking van vrijwillig brandweerman in het korps van Dendermonde. Hij nam deel aan de proeven, georganiseerd door een examencommissie onder voorzitterschap van verzoeker, maar hij slaagde niet. Marc Goossens is naar de Raad van State gestapt, met de vraag om de benoemingsprocedure te schorsen. De gemeente heeft daarop een nieuwe vacantieverklaring van brandweermannen uitgeschreven, waartegen Marc Goossens eveneens een procedure bij de Raad van State is begonnen. De problemen rond de benoeming van nieuwe brandweermannen in Dendermonde zijn verschillende keren aan bod gekomen in de pers.

Luc Callebaut is van mening dat Marc Goossens zijn relaties in de pers heeft gebruikt om zijn persoonlijke visie door te drukken over de benoemingskwestie van brandweermannen in Dendermonde. Volgens hem hebben het stadsbestuur en de brandweer die mogelijkheid niet. Hij vraagt aan de Raad voor een advies over een principekwestie, namelijk over de vraag of de journalistieke beroepsethiek het toelaat dat een journalist ook brandweerman is. Hij betoogt dat een

brandweerman gebonden is door het beroepsgeheim. De Raad voor de Journalistiek is van oordeel dat er geen principieel beletsel is tegen het feit dat een journalist ook het ambt van vrijwillig brandweerman uitoefent. Wie de journalistiek combineert met een andere functie, moet wel rekening houden met de wettelijke, reglementaire en beroepsethische beperkingen die hij zichzelf door zijn keuze oplegt. De journalist moet bijgevolg beseffen dat hij daardoor zijn bewegingsvrijheid, en dus ook de ruimte om aan journalistiek te doen, beperkt. Dat slaat niet alleen op de interventies die hij meemaakt, maar ook op alle vertrouwelijke inlichtingen waarvan hij bij de uitoefening van zijn functie kennis krijgt. Een dergelijke beperking geldt niet enkel voor de informatie die de journalist meedeelt aan het publiek, maar ook voor de communicatie met zijn collega's.

<https://www.rvdj.be/node/185>

Handel met voorkennis

Er wordt gesproken van handel met voorkennis als iemand aandelen of andere effecten koopt of verkoopt terwijl diegene meer informatie over de onderliggende waarde heeft dan de informatie die algemeen beschikbaar is. Dit wordt gezien als een vorm van machtsmisbruik. Ex-Proximus CEO Dominique Leroy werd op 13 mei 2019 in verdenking gesteld voor handel met voorkennis. Zij kondigde begin september haar vertrek aan bij telecomoperator Proximus. Korte tijd later raakte bekend dat zij een maand eerder een pakket Proximus-aandelen had verkocht van ruim 285.000 euro. Beurswaakhond FSMA startte daarom een onderzoek naar de aandelentransactie, terwijl het Brusselse parket een gerechtelijk onderzoek opende.

Redactionele onafhankelijkheid

Nieuws is niet gratis en wie betaalt, bepaalt. De onafhankelijkheid van dat nieuws is dan ook geen vanzelfsprekendheid. Als nieuws direct en volledig door de consument wordt betaald, lijkt er weinig gevaar voor de redactionele onafhankelijkheid. Het risico op inmenging schuilt met name in de commerciële communicatie en het verkopen van niet-journalistieke producten. Daarbij kunnen aandeelhouders in tijden van toenemende concentratie steeds meer invloed krijgen.

Ook de overheid kan invloed uitoefenen op de journalistiek door bijvoorbeeld selectief informatie aan bepaalde redacties te geven of door politieke standpunten duidelijk naar voor te laten komen bij de verstrekking van zogenaamd objectieve informatie. Ten slotte heeft ook de consument, zij het indirect, invloed op het gebodene. Een medium wil immers bieden waar zijn doelgroep behoefte aan heeft. Aangezien die behoefte door de toenemende interactiviteit steeds eenvoudiger kan worden vastgesteld en gevolgd, kan het zijn dat media bij redactionele keuzes steeds nadrukkelijker rekening (moeten) houden met de interesses van hun gebruikers.

Bij de Beslissing van de Raad voor de Journalistiek over de klacht van Christian Vanhoorebeke tegen De Morgen en Douglas De Coninck, wordt die redactionele vrijheid in twijfel getrokken. De klacht gaat over een artikel en een opiniebijdrage. De journalist blikte na een jaar terug op het vonnis van een Gentse politierechter naar aanleiding van een ongeval waarbij een twaalfjarige jongen van Turkse afkomst zwaargewond raakte. Hij liet de vader van de jongen, de bestuurder en de woordvoerder van Vias, het instituut voor verkeersveiligheid, aan het woord. Verder citeert hij uit het politiedossier, het vonnis en de wetgeving op de zone 30.

De klacht komt van de betrokken politierechter. Hij noemt de artikels foutief en lasterlijk. De journalist schrijft dat de bestuurder werd vrijgesproken voor een snelheidsovertreding, maar dat klopt niet, omdat hij daarvoor niet vervolgd werd. Hij werd vervolgd voor onopzettelijke slagen en verwondingen en het vonnis gaat over de verantwoordelijkheid voor het ongeval, niet over een inbreuk op de toegelaten snelheid. Hij noemt de opiniebijdrage foutief en lasterlijk. In de

opiniebijdrage stelt de journalist het vonnis in vraag en becommentarieert het polemisch en provocerend. Hij begaat daarmee geen beroepsethische fout. De Raad verwijst hierbij naar artikel 8 van de code, dat bepaalt dat de journalist als auteur van een opiniebijdrage een grotere mate van vrijheid heeft om zijn mening te geven en conclusies te trekken uit de feiten dan in feitelijke berichtgeving. Verder is het voor de lezer duidelijk dat het gaat om een opiniebijdrage, zoals artikel 4 voorschrijft. Een journalist maakt het onderscheid tussen zijn feitelijke berichtgeving en zijn commentaar altijd duidelijk voor het publiek. In de berichtgeving is er dus een duidelijk verschil tussen enerzijds feiten en anderzijds beweringen, veronderstellingen en opinies (4).

<https://www.rvdj.be/uitspraak/vanhoorebeke-t-de-morgen-en-de-coninck>

Redactiestatuut

Gelukkig kan het redactiestatuut als een kleine buffer dienen. Dat geldt als referentiekader voor de vastlegging van de positie van hoofdredactie en redactie binnen de geschreven media. Zo staat er duidelijk omschreven wat het doel, de beginselen, uitgangspunten, organen en verhouding directie-redactie is. Er zijn ook afspraken rondom redactiebudget, structuurwijzigingen, eventuele conflicten, personeelsbeleid en persoonlijke verantwoordelijkheid. Hoewel dit statuut voor sommige redacties geactualiseerd moet worden en niet altijd even bekend is onder redacteuren, wordt het gezien als goede bescherming voor de redactionele onafhankelijkheid, zeker bij fusies en overnames. Waar het echter gaat om de onafhankelijkheid van redacties met een minimale bezetting, verdient het aanbeveling om de uitwerking en de wettelijke verankering van het redactiestatuut goed tegen het licht te houden.